

HAMAR IMRE

EGY NĀGĀRJUNA-MŰ A CSOMA-GYŰJTEMÉNYBEN: *A FÜGGŐEN KELETKEZÉS**

A Csoma-gyűjtemény első kötete egy rövid munka a függően keletkezés tanításáról, amely egy versből és a hozzá fűzött kommentárból áll. A verset a hagyomány Nāgārjunának tulajdonítja, a kommentár szerzősége azonban kérdéses. Ebben a cikkben bemutatjuk, hogy Csoma tanulmányaiban miként szerepel ez a munka és tantétel, továbbá elemezzük a függően keletkezés doktrínáját s közöljük a Csoma-gyűjteményben szereplő mű fordítását.

A jelen tanulmány célja a Csoma-gyűjteményben egyes sorszámot viselő könyv és az ebben kifejtett buddhista tanok bemutatása, továbbá annak értékelése, hogy ez a mű és tanítás milyen helyet foglal el Csoma tibetisztikai tanulmányaiban.¹ Érthető, hogy ez a mű Csoma személyes könyvtárához tartozott, hiszen ez a könyv már külső formájában, kalligrafikus kézírásával (dbu-med) is a tibeti kultúra reprezentatív alkotásának számít. A külső jegyeken túl, a tartalmi szempontok is nagy szerepet játszhattak abban, hogy Csoma ilyen nagy becsben tartotta ezt a könyvet. A mű szerzője, Nāgārjuna a *madhyamaka* filozófia megalapítója, aki az i. sz. 2. században élt, és akit valamennyi *mahāyāna* buddhista rend és irányzat kiemelkedő mesterként tisztel.

Nāgārjuna életéről nagyon keveset tudunk, azt is főleg tibeti művekből. Ezekből a tudósításokból egy alkimista, tantrikus gyakorlatokat folytató jógi képe bontakozik ki. Mivel a tantra jóval később jelent meg, mint a 2. század, ezért a szakemberek azon a véleményen vannak, hogy a tudósításokban két személy alakja keveredett össze: az egyik a filozófus, aki kb. a 2. században élt; a másik, a tantrikus mester pedig a 8. században tevékenykedett.² A buddhista hagyomány számos művet tulajdonít Nāgārjunának. A mai napig sem lezárt vita egyes művek esetében, hogy valóban a filozófus Nāgārjuna írta-e őket. Egyes kutatók az itt tárgyalt művet sem tekintik Nāgārjuna alkotásának.

Nāgārjuna és az általa képviselt iskola fontos szerepet játszott a buddhizmus történetében. A tibeti kultúrát tanulmányozó Csoma is lépten-nyomon talál-

* Az előadás elhangzott a 2009. április 21-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában megtartott *Kőrösi Csoma szellemi hagyatéka* című jubileumi rendezvényen.

¹ Terjék 1976, p. 19.

² Williams 1989, p. 56.

kozott nevével. Munkáiban több helyen megemlíti – pl. a Sher-phyin irodalmat bemutató tanulmányában –, számos művét felsorolja a Tandzsúr ismertetésekör és néhány fontosabb tudnivalót összefoglal a Nāgārjuna által alapított *madhyamaka* iskoláról a különböző buddhista iskolákról képet festő írásában.³

Felmerül az a kérdés, hogy vajon Csoma a kánon tanulmányozásakor szentelt-e külön figyelmet Nāgārjuna e művének, s talán ez befolyásolta volna abban, hogy ezt a művet megőrizze. Sajnos erre a kérdésre nem adható egyértelmű válasz. Csoma Tandzsúrról összeállított lajstromában ugyanis – ez a mű a Mdo részben található – a *Rten-cing wbrel-bar wbyung-ba'i snying-po* és *bshad-pa* nem szerepel. Olvashatunk viszont egy másik munkáról, amely a *Dbu-ma rten-wbrel snying-po* címet viseli, és amelyről Csoma megjegyzi, hogy a függően keletkezés tanát magyarázza el a *madhyamaka* iskola szempontjából.⁴ Némi gyanúra ad okot, hogy a kánonban ilyen című mű nem található, csak egy olyan, amelyben a *snying-po*, azaz ‘lényeg’ nem szerepel: *Dbu-ma rten-cing wbrel-bar wbyung-ba* (Suzuki: 5257). Ez a mű azonban mindössze egy fólió hosszú, és szerzője, Nag-po-pa sem nagyon ismert. A listán elfoglalt hely szerint viszont inkább Nāgārjuna függően keletkezésről szóló értekezése (Suzuki: 5236, 5237; illetve 5467, 5468) állhatna, mivel a szóban forgó művet megelőző (*Rtsod-pa bzlog-pa*, 5228) és követő mű (*Srid-pa pho-ba*, 5240) – a kánon pekingi kiadásának katalógusa szerint – nem Nag-po-pa művét fogja közre, hanem Nāgārjunáét. Igaz ugyan, hogy Csoma a nartangi kiadású kánonnal dolgozott, így elképzelhető, hogy ott más a szövegek sorrendje. További bizonyíték, hogy a lajstromnak ezen a részén csupa Nāgārjuna-alkotás szerepel, furcsának tűnik Nag-po-pa művének beékelődése közéjük.

Csoma a Sher-phyin irodalomról szóló tanulmányában foglalkozik a függően keletkezés tanával. Más alapvető – a Sher-phyin irodalom kialakulása előtti – buddhista tantétellel együtt, mint például: a halmok (skandha, phung-po), a Sher-phyin irodalom egyik témájaként említi meg a függően keletkezést. A *dependent connexion*, illetve a *causal concatenation* szavakkal adja vissza a tibeti *rten-wbrel* kifejezést.⁵ A *függő* mellett tehát *okozatinak* is fordítja. Ez közelebb áll a nyugati gondolkodásmódhoz, éppen ezért a nyugati szakirodalomban eleinte az oksági láncolat kifejezés honosodott meg. Mostanában azonban egyre inkább a tibeti szó eredeti jelentését hívebben tükröző *függő* szó hódít teret. Mind a két fordítás azt akarja kifejezni, hogy a tizenkét láncszem egymástól függve, egyik a másiktól következve teremti meg a létezését.

Csoma közli a tizenkét láncszem tibeti és szanszkrit elnevezését, valamint azok angol fordítását. Majd így folytatja: „Every thing, but especially the hu-

³ Csoma de Kőrös 1984, pp. 75–76.

⁴ Csoma de Kőrös 1984, p. 442.

⁵ Csoma de Kőrös 1984, p. 270.

man soul, depends for its existence on this causal concatenation”.⁶ Ezek szerint a függően keletkezés tanának érvényessége két területre terjed ki: a dolgokra és az emberi lélekre. A „dolgokon” a lételemeket kell érteni (dharma, chos), a lélek szó – nem túl szerencsés a buddhizmus esetében, hiszen Buddha tagadta az állandó én létezését – a lények szüntelen újjászületésére utal. Ez a buddhizmus számára a szenvedést jelenti, így a végső cél: a körbe forgó létből való megszabadulás. A függően keletkezés tanát így a továbbiakban, a Csoma által kijelölt úton járva, két részben ismertetem: egyrészt a lényekre, másrészt a lételemekre vonatkozólag.

A FÜGGŐEN KELETKEZÉS TANA A LÉNYEKRE VONATKOZÓLAG

A függően keletkezés tanának a buddhizmusban betöltött kiemelkedő szerepét a buddhista irodalom így méltatja: „Aki megérti a függően keletkezést, az megérti a buddhista tanítást, aki megérti a tanítást, az megérti a Buddhát.” A függően keletkezés tanítása számos helyen megtalálható a *hīnayāna* buddhizmus szent iratait összegyűjtő páli kánon *Sutta-pitaka* és *Abhidhamma-pitaka* részében.⁷ A magától Buddhától származtatott *Sutta-pitakában* részletesebb elméleti fejtegetés nélkül szerepel a függően keletkezést alkotó tizenkét láncszem: egyikből következik a másik.⁸ Az *Abhidhamma* művekben, amelyek már későbbi szerzők alkotásai, bár a *hīnayāna* hagyomány ezt is a *Vinaya*- és *Sutta-pitakával* együtt Buddhának tulajdonítja, sokkal részletesebb kifejtéssel találkozunk: a tizenkét láncszemet rendszerezik, elemzik, csoportokba osztják.

A *Rizspalánta szútra*⁹, amely az időszámításunk kezdete körül kialakuló *mahāyāna* buddhizmus irodalmához tartozik, először megismétli a páli kánon *Sutta-pitakájából* már jól ismert formulát:

„A függően keletkezés azt jelenti, ha ez van, akkor az keletkezik: mivel ez megszületik, annak is meg kell születnie. A tudatlanság következtében a képezés, a képezés következtében a tudatosság, a tudatosság következtében a név és forma, a név és forma következtében a hat érzékelési terület, a hat érzékelési terület következtében az érintkezés, az érintkezés következtében az érzékelés, az érzékelés következtében a vágy, a vágy következtében a ragaszkodás, a ragaszkodás következtében a létesülés, a létesülés következtében a születés, a születés következté-

⁶ Csoma de Kőrös 1984, p. 271.

⁷ Nyanatiloka Mahathera 1969, p. 7.

⁸ Vekardi 1989, p. 115.

⁹ *Wphags-pa Sā-lu'i ljang-pa*: Suzuki 876; Cu 123a4.

ben az öregedés és halál, szomorúság, kín, szenvedés, fájdalom és nyugtalanság születik meg. A sok szenvedés így alakul ki. Ha a tudatlanság megszűnik, a képezés megszűnik, a képezés megszűnésével a tudatosság megszűnik, a név és forma megszűnésével a hat érzékelési terület megszűnik, a hat érzékelési terület megszűnésével az érintkezés megszűnik, az érintkezés megszűnésével az érzékelés megszűnik, az érzékelés megszűnésével a vágy megszűnik, a vágy megszűnésével a ragaszkodás megszűnik, a létesülés megszűnésével a születés megszűnik, a születés megszűnésével az öregedés és a halál, szomorúság, kín, szenvedés, fájdalom, nyugtalanság megszűnik, és így a sok szenvedés mind megszűnik. A Bhagavan így nyilatkozta ki a függően keletkezést.”¹⁰

A *Rizspalánta szútra* a továbbiakban kétféle függően keletkeztetést különböztet meg: belsőt és külsőt. Belső függően keletkezésen a fentiekben idézett tizenkét láncszemből álló létkereket érti, a külsőn a mag fejlődését: a hajtás, a levél, az ág, a növény szár, a rügy, a virág és végül a gyümölcs kialakulását. A mag kifejlődése párhuzamos a létkerékkel, mivel ugyanúgy egyikből jön létre a másik – a magból a hajtás, a hajtásból a levél stb. –, mint ahogy a létkereket alkotó láncszemek is.

Az egyes láncszemek pontos jelentését a 14. századi tibeti vallásreformer, Tsong-kha-pa (1357–1419) a buddhizmust összegző, rendszerező fő műve, *A fokozatos út hosszú kifejtése* alapján mutatom be. Ez a tibeti buddhizmus virágkorában született alkotás a buddhizmus valamennyi tantételének tanulmányozásához kitűnő forrásul szolgál.¹¹

1. A létkereket alkotó tizenkét láncszem közül az első, amely egyben a mozgató is, a tudatlanság (Csoma: *ignorance*¹²). A tudatlanság nem csak a tudás hiányát jelenti, de a téves tudást is. Az ok és okozat, illetve minden dolog ürességének nem tudása idézi elő a szüntelen körbeforgó létben történő újjászületést. A tudatlanság legjobb ellenszere annak felismerése, hogy minden jelenség üres, mentes a veleszületett lényegiségtől.

2. A képezés (Csoma: *composition, notion*) azokat a tetteket foglalja magában, amelyek a kedvezőtlen (pokollakók, állatok, éhes szellemek) és a kedvező (emberek, istenek) születésekhez vezetnek. A közömbös tettek és a világok feletti üdvös állapotok nem tartoznak ide, mivel nem okoznak újjászületést.

3. A harmadik láncszem, a tudatosság (Csoma: *cognition*) két részre oszlik: ok-tudatosságra és eredmény-tudatosságra. A tudatlanság miatt elkövetett cselekedetek hajlama nyomot hagy, beágyazódik. Létrejön az ok-tudatosság, amely

¹⁰ *Wphags-pa Sā-lu'i ljang-pa*: Cu 123a8–123b7.

¹¹ Tsong-kha-pa 1985, pp. 248–257.

¹² Csoma de Kőrös 1984, p. 270.

az előző életből származik. Az ok-tudatosságra támaszkodik a tudatosság másik fele: az újjászületés első pillanatát jelentő eredmény-tudatosság.

4. A név és forma (Csoma: *name and body*) az új élet megszületésekor kialakuló öt *skandha*, amelyből a lények fizikai és pszichikai léte felépül. Az öt *skandha* közül az első a forma. Ez az ondó és anyai vér keveredéséből létrejött embriót jelenti, amelyet áthat a tudatosság. A hátralévő négy *skandhát* (érzékelés, képzet, képezés, tudatosság) a név összegzi. Ettől a pillanattól fogva létezik a testi és tudati érzékelés, amely már átnyúlik a következő láncszembe, a hat érzékelési területbe.

5. A hat érzékelési terület (Csoma: *six senses*): szem, fül, orr, nyelv, test, tudat. A halmok fejlődése során a maradék négy érzékelési terület is létrejön: szem, fül, orr, nyelv. Csodás születések esetén a fent említett hat érzékelési terület nem egymás után, fokozatosan, hanem egyszerre alakul ki, míg a méhből, tojásból, melegből és nedvességből születéskor ezek kifejlődése fokozatos.

6. A hatodik láncszem az érintkezés (Csoma: *touch*). A tárgy, az érzékszervek és a tudatosság találkozása hozza létre az érintkezést. Ennek következtében az embrió már képes megkülönböztetni, és ennek hatására a kellemes, kellemetlen és közömbös benyomásra boldog, boldogtalan vagy közömbös állapot lép fel.

7. Az érintkezésbe lépés folyamatát teljesíti be a következő láncszem, az érzékelés (Csoma: *perception*), az embriót érő hatásokra adott válasz. A kellemes, kellemetlen és közömbös benyomásra boldog, boldogtalan vagy közömbös állapot lép fel.

8. A nyolcadik láncszem a vágy (Csoma: *affection*). Vágy a kellemes érzetek átélésére, vágy a kellemetlen érzetek megszűnésére. Az érzékelés önmagában nem feltétlenül vezet a vágyhoz, a tudatlansággal párosult érzékelés az, amely elkerülhetetlenül a lényeket a következő állapotba, a vágyba taszítja.

9. A kilencedik láncszem a ragaszkodás (Csoma: *ablation*). Ragaszkodás a vágyak világának kellemes formáihoz, hangjaihoz, ízeihez; ragaszkodás a téves nézetekhez; ragaszkodás az erkölcshez és az erkölcsi fegyelemhez; ragaszkodás az énhez. Talán furcsának tűnik, hogy az erkölcshez való ragaszkodás negatív következményeket szül, de jusson eszünkbe, hogy Buddha mindig óva intett a túlzásba vitt aszkézistól.

10. Az előzőekben a képezés, a tettek miatt a tudatban beágyazódtak a cselekvések hajlamai, amelyek a vágy és a ragaszkodás által táplálva elvezetnek a létesülésig (Csoma: *existence*).

11. A tizenegyedik láncszem a születés (Csoma: *birth*), amelynek során az öt *skandha* átvándorol az új életbe. Az újjászületéskor a *skandha* ismételt kapcsolódása azonban nem jelenti a *skandhák* teljes átvándorlását a mostani élettől a következő életbe. Már a *Sutta-pitaka* is figyelmeztet arra, hogy a tettek elkö-

vetője és a tettek következményének megtapasztalója (a következő életben sem nem ugyanaz a személy, sem nem teljesen különböző személy).¹³ Buddha tanításában következetesen tagadta az indiai filozófiában, vallási hagyományban gyökerező állandó én (atman) létezését, mivel úgy vélte, hogy az erkölcsi fejlődésre nézve nem előnyös az állandó, változatlan én elfogadása, de ugyancsak elutasította az én pusztulását hirdető materialista tanokat.¹⁴ Buddha azért fogalmazott ennyire óvatosan az újjászületés kérdésében, mert mindkét végletet – az örökkévalóságot és a megsemmisülést – egyaránt el akarta kerülni.

Az újjászületést, a *skandhák* átvándorlásának módját Nāgārjuna is megvizsgálta a függően keletkezésről szóló munkájában, úgy véli, ezt szavakkal nem lehet kifejezni, megértéséhez csak hasonlatok nyújthatnak segítséget:

„Miként nehéz szavakkal elmagyarázni, hogy a mester szavai és a tanítvány szavai ugyanazok és különbözőek, ugyanígy nehéz szavakkal kifejezni, hogy a haló tudat, amely a támasz, és a születő részévé váló tudat ugyanaz és különböző. Ehhez hasonló a láng és a méceses, a tükör előtti arc és a tükörben látható kép, a pecsét és a pecsétlenyomat, a tűzgyújtó tükör és a tűz, a mag és a csíra, a savanyú gyümölcs leve és az összegyűlő nyál, a hang és a visszhang, ugyanaz és más, nem könnyű szavakkal kifejezni.”

12. A tizenkettedik, utolsó láncszem az öregedés és halál (Csoma: *old age and death*). Minden, ami keletkezett és összetett, a pusztulás, a széthullás felé tart. A halállal a halmok kapcsolódása megszűnik, a halmok szétválnak. Az öregedés és halál azért egyetlen láncszem, mert néha a születés után rögtön a halál következik az öregedés folyamatát kihagyva.

A tudatlanság, a képezés és az ok-tudatosság alkotják az „elhajító” okokat. Azért „elhajító”, mert ezek „hajítanak” az újjászületésbe, a szüntelen létforgatagba. A tudatlanságra támaszkodva a képezés, a tettek hajlama beágyazódik a tudatba, mint az elvetett mag a földbe. Az elültetett magok hatására kialakulnak az „elhajított” következmények, az embrió fejlődését bemutató eredménytudatosság, név és forma, a hat érzékelési terület, érintkezés és érzékelés. A vágyakozás és ragaszkodás által aktivizálódnak az elültetett magok, s ez a kényszer taszít a következő létbe. Ez a három a megvalósító ok. Megvalósítják, kifejlesztik a korábbi tettek elkövetése miatt kialakuló hajlamokat. Az elvetett magokból, a hajlamokból megvalósul a születés, az öregedés és a halál – ezek a megvalósult következmények.

¹³ Mahathera 1969, pp. 38–39.

¹⁴ Murti 1960, pp. 20–28.

A tizenkét láncszem egy másik csoportosítási módja Nāgārjuna itt tárgyalt művében is megtalálható. Ez a felosztás már az *Abhidhamma* munkákban is szerepel, nem tőle származik.¹⁵

Az első, a nyolcadik és a kilencedik a nyomorúság,
A második és a tizedik a tett,
A maradék hét mind a szenvedés.
A tizenkét elem hármassággá csoportosul.

A tizenkét láncszemből álló létkerék három élet alatt forog teljesen körbe: a tudatlanság, a képezés, az ok-tudatosság az előző életben alakul ki; a következmény-tudatosság, a név és forma, a hat érzékelési terület, az érintkezés, az érzékelés, a vágyakozás, a létesülés ebben az életben játszódik le; a születés, öregedés és halál a következő életben jelenik meg.

A FÜGGŐEN KELETKEZÉS TANA A LÉTELEMEKRE VONATKOZÓLAG

A fentiekben nyomon követtük, hogy a buddhizmus tanítása szerint hogyan történik az újjászületés, mi kényszeríti a lényeket újra és újra a *samsāra*-ba, a lét-forgatagba. A függően keletkezés tanítása nem csupán az élőlényekre érvényes, hanem az anyagi világot felépítő összes lételemre is, meghatározza működésüket, szabályozza a létben elfoglalt helyüket.¹⁶ Ahhoz, hogy megérthessük a függően keletkezés lételemekre vonatkozó módozatát, meg kell vizsgálnunk a lételem fogalmát, annak pontos jelentését a *hīnayāna* és *mahāyāna* buddhizmus értelmezésében.¹⁷

A *hīnayāna* buddhizmusban a lételemek az emberi tapasztalásban az egyedül létező, tovább nem bontható, valóságos léttel bíró elemek. Minden más, a létezés összes többi jelensége ezekből épül fel, amelyek viszont nem rendelkeznek valós léttel. A lételemek képezik a lét végső, tartalom nélküli, összehasonlíthatatlan elemeit, amelyek a létbe kerülnek egy pillanatra, majd gyorsan a nemléttbe süllyednek alá. Valamennyi lételemről kijelenthető, hogy állandótlan, pillanatnyi, nyugalom nélküli. Az állandótlanság annyit jelent, mint a lételemek eredete, egy pillanatig tartó folyamata, majd megszűnése.

Nāgārjuna a buddhizmus szerint értelmezett lételemekre jellemző hármasságot – eredet, tartam, megszűnés – logikai eszközökkel vizsgálat alá vette, és

¹⁵ Lindtner 1982, p. 170.

¹⁶ Stcherbatsky 1974, p. 28.

¹⁷ Stcherbatsky 1965, p. 39.

kimutatta ennek tarthatatlanságát.¹⁸ A *madhyamaka* filozófia szerint így nem csupán a lételemkből felépülő dolgok nem valósak, hanem maguk a lételemek sem. A lételem jelentésének átértelmezésével megváltozik a függően keletkezés értelme is. A *madhyamaka* filozófia okfejtése szerint, ha feltennénk, hogy a lételemek külön lényegiséggel rendelkeznek, akkor ezek nem függőnek semmitől, így nem is jönnének létre: ellentmondana a függően keletkezés tanításának. Ezzel ellentétben a függően keletkezés azt mondja ki, hogy egyik függ a másiktól, hogy semmi nincs önmagában – minden relatív. A függően keletkezés így nem a pillanatnyi lényegi tartamok keletkezésének és alámerülésének időben egymásra következőségét fejezi ki, hanem ezek kölcsönös függését, önmagukból fakadó lényegi létük hiányát, ürességét. Nāgārjuna függően keletkezésről szóló versében így fejezi ki ezt a gondolatot: „Az üres elemekből csupán üres elemek keletkeznek.”

NĀGĀRJUNA ÉRTEKEZÉSE A FÜGGŐEN KELETKEZÉSRŐL

Nāgārjunának a függően keletkezést tárgyaló munkája valójában két mű, egy vers és az ehhez tartozó magyarázat. A tibeti szöveg kolofonja szerint mindkét mű szerzője Nāgārjuna.¹⁹ A kínai buddhista kánonban azonban ezek a művek többször is előfordulnak más-más szerzők nevei alatt.

1. A *Yinyuan xinlun song* 因緣心論頌 (T. 1654) megegyezik a tibeti szöveggel – sőt Gokhale szerint ez a fordítás tibetiből készült –, és mindkét mű szerzőjéül Nāgārjuna van megjelölve.

2. Az előbb említett tibeti és kínai művekkel szinte teljesen megegyezik a *Shier yinyuan lun* 十二因緣論 (T. 1651), amelynek szerzője viszont Jingyi 淨意, lehetséges szanszkrit neve Suddhamati. A fordítást Bodhiruci készítette 508 és 537 között.

3. Ullañghának tulajdonítanak egy harminc versszakból álló művet és kommentárját, amely két különböző fordításban is fennmaradt a kínai buddhista kánonban. Az egyiknek *Yuansheng lun* 緣生論 (T. 1652) a címe, a másiknak pedig *Dasheng yuansheng lun* 大乘緣生論. Az utóbbit a tantrikus buddhizmust Kínában elterjesztő Amoghavajra (705–774) fordította le. A harminc versszakból öt megegyezik a korábbi művekkel (26=1, 6=2, 27=3, 28=4, 30=5), de a kommentár eltérő.

Carmen Dragonetti a szerzőséget Suddhamatinak tulajdonítja, szerinte ezek nem tekinthetők Nāgārjuna-műveknek. Azzal érvel, hogy Indiában megszo-

¹⁸ Murti 1960, pp. 191–195.

¹⁹ A vers és a kommentár két-két helyen is megtalálható a kánon pekingi kiadásában. A verseket lásd P. 5236, 5467; a kommentárt lásd P. 5237, 5468.

kott, hogy egy művet egy korábban élt híres embernek tulajdonítanak, míg fordítva nem szokott előfordulni. Mivel Nāgārjuna nagy hírnévnek örvendett, így a valós szerző Suddhamati lehet.²⁰ Christian Lindtner részben cáfolja Carmen Dragonetti állítását, kitart amellett, hogy a verset Nāgārjuna írta.²¹ Ezt bizonyítandó tartalmi szempontból vizsgálja meg a szöveget, összeveti más Nāgārjuna-művekkel. Kimutatja, hogy egyes részek Nāgārjuna más írásaiban megismétlődnek. A kommentárt azonban ő sem fogadja el Nāgārjuna alkotásának, mivel egyetlen *madhyamaka* szerző sem idézi, és nyelvi megformáltságában sem éri el Nāgārjuna ékes prózájának szintjét.

A vers hét versszakból áll, ebből a kommentár az első ötöt magyarázza. Az első két versszakban a tizenkét láncszemet három csoportba osztja: nyomorúság, tett, szenvedés. A harmadik versszak a három kategóriát oksági kapcsolattá alakítja, így már nem csupán az egyes láncszemek alkotnak oksági rendszert, hanem az azokat tömörítő három csoport is. A mű legérdekesebb és leglényegesebb gondolatának kifejtését a negyedik és ötödik versszakban találjuk. Szó esik az újjászületésről, arról, hogy a most élő lény és az újjászületendő lény ugyanaz és más. Ezt csak hasonlatokon keresztül lehet megérteni. Itt szól a *madhyamaka* filozófia központi tételéről, az ürességről.

A VERS FORDÍTÁSA²²

A Szelid-örökifjúnak²³ hódolok

1. A tizenkét különböző ágat
A Bölcs függően keletkezőnek mondta.
A nyomorúság, a tett és a szenvedés,²⁴
Hármassággá mindent felölelően csoportosul.

²⁰ Dragonetti 1978, pp. 87–93. A tibeti és kínai fordítás szanszkrit forrását egyaránt a Gokhale által 1949-ben Lhászában felfedezett munkában találja meg. Gokhale 1955, pp. 101–106.

²¹ Lindtner 1982a, pp. 167–172. Lindtner Nāgārjuna hiteles műveinek a bemutatásakor is csak a kárikát szerepelteti. Lásd Lindtner 1982a, pp. 170–171.

²² A műről két nyugati nyelvű fordítás is készült. La Vallée Poussin lefordította a verset tibetből franciára. Lásd La Vallée Poussin 1913, pp. 123–124. Sastri, N. Aiyaswami pedig a kínai szöveget fordította le angolra. Lásd Sastri 1940, pp. 485–491. A fordítás során a tibeti szöveget vettem alapul, de a kínai szöveggel is összehasonlítottam. A két fordítás között jelentős eltérés nincs, valószínűleg igaz, hogy a kínai fordítás tibetiből készült, nem pedig közvetlen szanszkritből. Lásd Lindtner 1982a, p. 169.

²³ Szelid-örökifjú (Mañjuśrīghośa, Wjam-dpal-gzhon-nur-gyur-pa). Mivel az összes szennyből megtisztult és az összes erényt megszerezte, örökké megőrzi tizenhat éves virágzó ifjúságát. Lásd *Bod-rgya tshig-mdzod chen-mo* 1985, p. 888.

²⁴ Nyomorúság (kleśa, nyon-mongs), tett (karma, las), szenvedés (duḥkha, sdug-bsngal).

2. Az első, a nyolcadik és a kilencedik a nyomorúság,
A második és a tizedik a tett,
A maradék hét mind a szenvedés.
A tizenkét elem hármassággá csoportosul.
3. A háromból kettő keletkezik,
A kettőből hét születik, a hétből
Három jön létre, a lét kereke pedig
Újból és újból fordul.
4. Minden járó-lény ok és okozat,
Bennük semmilyen élő lényegiség sincs,
Az üres elemekből csupán
Üres elemek keletkeznek.
5. A tanítás, a mécses, a tükör, a pecsét,
A tűzgyújtó tükör, a mag, a savanyú íz és a hang.
A *skandhák* ismét kapcsolódnak bár,
Át mégsem jutnak, a bölcs így érti.
6. A nagyon apró dolgokat,
Aki elenyészőnek gondolja,
Bizony nem bölcs az,
S nem érti a függően keletkezés értelmét.
7. Aki egy kevésbé sem látja ezt világosan,
Az nélkülöz bármiféle megalapozottságot.
Aki a valóságban a valóságot nézi,
És meglátja a valóságot, az megszabadul.

A függően keletkezés verse a Magasztos Nāgārjuna mester alkotása.

A KOMMENTÁR FORDÍTÁSA

A Szelíd-örökifjúnak tisztelettel hódolok.

A következőkben, arról esik szó, hogy egy szerzetes tanítvány, aki szeret kérdéseket feltenni, figyelemmel hallgat, megjegyzi, szívébe fogadja s megérti a hallottakat, képes a megtisztulásra, a mester elé járult. A Tathāgata tanítása felől így kérdezett:

[Kérdés:] Ó Győzedelmesen Felülemelkedett!

*A tizenkét különböző ágat
a Bölcs²⁵ függően keletkezőnek mondta.*

Hallani kívánom, hogy ezek miként alkotnak csoportokat.

[Válasz:] A mester felismerte, hogy az elemek igaz természetéről kérdez, és ezt mondta: Fiam!

*A nyomorúság, a tett és a szenvedés,
Hármassággá mindent felölelően csoportosul. (1)*

Ezekkel a világos és megfontolt szavakkal válaszolt. Ebben tíz és kettő van, ezért tizenkettő. Az ágak maguk különbözőek, így különböző ágak. A tanítás szerint a szekér részeihez hasonlóan ágakra oszlik. Testében, beszédében, tudatában elérte a bölcsességet, ezért Bölcs. A bölcs mondta, ez a tanítás és a magyarázat osztályába tartozik.

Ez [a tizenkét ág] pedig nem a természettől, a meghatározottságból, az embertől, a mástól való függéstől, az istentől, az időtől, a belső természettől, önkényesen, az Ég Felkentjétől, a véletlen találkozásból keletkezik, hanem függően keletkezik.²⁶ A tizenkét ág a nyomorúságban, a tettben és a szenvedésben egymásra támaszkodik. A három póznából emelt kunyhó módján hármassággá mindent felölelően csoportosul. „Mindent felölelően” azt jelenti: maradéktalanul.

Kérdés: Mi a nyomorúság? Mi a tett? Mi a szenvedés? Ezek az egymásra támaszkodó ágak miként alkotnak csoportokat?

Válasz:

Az első, a nyolcadik és a kilencedik a nyomorúság.

A tizenkét ág közül az első a tudatlanság, a nyolcadik a vágy, a kilencedik a ragaszkodás. Ismerd fel, hogy ez a három a nyomorúság! Mi a tett?

A második és a tizedik a tett.

A második a képezés, a tizedik a létesülés. Ismerd fel, hogy ez a két elem, amelyet a tett magában foglal!

A maradék hét mind a szenvedés.

²⁵ Bölcs (muni, thub-pa): Buddha egyik epitetonja.

²⁶ Itt a szerző elutasítja a korábban ismert, más filozófia iskolák által hirdetett ok-okozati elméleteket. Erről a kérdéstről lásd Kalupahana 1975, pp. 1–54.

Ismerd fel, hogy a nyomorúsághoz és a tethhez öt ág sorolandó, a maradék hetet pedig mind a szenvedés tömöríti! Azaz: a tudatosság, a név és forma, a hat érzékelési terület, az érintkezés, az érzékelés, a születés, az öregedés és a halál.

A „mind” szó jelentése, hogy összefoglalja a szenvedés fajtáit: elválás a szeretettől, találkozás a nem szeretettel, a vágyott nélkülözése. Ezért ismerd fel, hogy a *tizenkét elem* a tett, a nyomorúság és a szenvedés *hármassággá tömörül. (2)*

A „pedig” szó jelentése, hogy elválasztja a hátralevő részt. A szútrákban tanított útmutatások itt véget érnek, mást nem tartalmaznak. Így osztja ketté a szöveget.

Kérdés: Ezeket értve, kérlek tanítsd meg, hogy a nyomorúság, a tett és a szenvedés – egyikből a másik – miként születik meg!

[Válasz:]

A háromból kettő keletkezik.

A három nyomorúságból a tettek nevezett kettő jön létre.

A kettőből hét születik.

A fentiekben elmagyarázott szenvedés.

A hétből három jön létre.

A nyomorúságnak nevezettek. A nyomorúságnak nevezett háromból ismét kettő keletkezik.

A lét kereke pedig újból és újból fordul. (3)

A létnek három szintje van: a vágy, a forma és a forma-nélküli.²⁷ E három lét szüntelen körbeforog és a köznapi ember így vándorol létről létre. A „pedig” szó azt jelenti, hogy nem meghatározott, nem úgy születünk egyik létből a másikba, miként a kerék forog fokról fokra. Ezért nem meghatározott.

Kérdés: Ezek szerint mi a minden testben rejtőző élő lényegiség? Cselekedetei miféleké?

²⁷ Vágy-világ (kāmadhātu, wdod-khams): a lényeket (pokollakók, éhes szellemek, állatok, emberek, istenek) alapvetően vágyaik befolyásolják, irányítják. Forma-világ (rūpadhātu, gzugs-khams): a lények (istenek) mentesek a vágyak világának vágyaitól, csak a látható formák iránt éreznek vágyódást. Forma-nélküli világ (arūpadhātu, gzugs-med-khams): itt már a lények teljesen mentesek a vágyak világának és forma világának vágyaitól, kötődéseitől. Lásd Zahler 1983, pp. 25–48.

Válasz:

Minden járó-lény ok és okozat.

A néven [jelenségen] kívül

bennük semmilyen élő lényegiség sincs.

Az a szó, hogy „bennük,” azt jelenti, hogy a valóság, ami nem a név [jelenség] világ. Az, ami névként létezik, nem rendelkezhet lényegi léttel.²⁸

Kérdés: Ha így van, akkor mi megy át ebből a világból a következő világba?

Válasz: Innen a következő világba parányi porszem sem kerül át.

*Az üres elemekből csupán
üres elemek keletkeznek. (4)*

Következő a jelentése: én-nélküli és enyém-nélküli, a nyomorúságnak és tettnek nevezett, okként értelmezett öt üres elemből én-nélküli és enyém-nélküli, szenvedésnek nevezett, okozatként értelmezett hét üres elem keletkezik.

Tovább magyarázva: *én-nélküli és enyém-nélküli* azt jelenti, hogy sem az „én”, sem az „enyém” nem létezik. Így öntermészetük szerint én-nélküli elemekből öntermészetük szerint én-nélküli elemek keletkeznek. A tanítást követve így kell helyesen megérteni.

Kérdés: Milyen példa mutatja be, hogy az öntermészetük szerint én-nélküli elemekből öntermészetük szerint én-nélküli elemek keletkeznek?

Válasz:

*A tanítás, a mécses, a tükör, a pecsét,
a tűzgyújtó tükör, a mag, a savanyú íz és a hang.*

Ha ezeket a példákat megérted, akkor megtudod, hogy mi az öntermészet szerinti én-nélküliség és a következő világ. Vegyük például, mikor a mester szavai a tanítványhoz jutnak. Egyrészt a mester szájából származó szavak elenyésznek, ezért nem mondhatjuk, hogy ezeket átadja. Másfelől, ha a tanítvány szavai sehonnan sem származnak, akkor nincsen beszédének előzménye, oka. A mester szájából származó szavakhoz hasonló a haló tudat. Az állandóság hibájába esünk, ha úgy hisszük, nem jut át a következő világba. Ha úgy gondoljuk, hogy a következő világ semmiből sem származik, akkor ez az előzmény

²⁸ A *prāsaṅgika* buddhista filozófia iskola, amely a *madhyamaka* egyik irányzata, tagadja, hogy az „én” veleszületett lényeggel rendelkezne. A „veleszületett léttel rendelkező” szinonimája a valós (*bhāva*, *dn̄gos-po*) és a lényegi lét (*dravya-sat*, *rdzas-yod*). A fenti két fogalommal áll szemben a név (*prañāpti*, *btags-pa*), a jelenség, amely nem rendelkezik veleszületett léttel. Lásd Hopkins 1983, 1996, pp. 35–41.

vagy ok nélkülség hibája. Miként nehéz szavakkal elmagyarázni, hogy a mester szavai és a tanítvány szavai ugyanazok és különbözőek, ugyanígy nehéz szavakkal kifejezni, hogy a haló tudat, amely a támasz, és a születő részévé váló tudat ugyanaz és különböző. Ehhez hasonló a láng és a mécses, a tükör előtti arc és a tükörben látható kép, a pecsét és a pecsétlenyomat, a tűzgyújtó tükör és a tűz, a mag és a csíra, a savanyú gyümölcs leve és az összegyűlő nyál, a hang és a visszhang: ugyanaz és más. Nem könnyű szavakkal kifejezni.

*A skandhák ismét kapcsolódnak bár,
Át mégsem jutnak, a bölcs így érti. (5)*

A skandhák a következők: forma, érzékelés, képzet, képezés, tudatosság. „Ezek ismét kapcsolódnak” azt jelenti, hogy megszűnnek. Az okból mások keletkeznek. Ebből a világból egy porszemnyi dolog sem kerül át a következő világba. Így a körbeforgó kereket a hibás felfogás hajlama tartja mozgásban. Az utolsó „sem” szó azt jelenti, hogy ezzel szemben.

Ha megérted, hogy minden dolog állandótlan, szenvedő, üres, én-nélküli, akkor nem leszel tudatlan a dolgok felől. Ha nincs tudatlanság, akkor nincs vágyakozás. Ha nincs vágyakozás, akkor a harag nem fejlődik ki. Ha nincs harag, akkor a tett nem alakul ki. Ha nincs tett, akkor nincs ragaszkodás. Ha nincs ragaszkodás, akkor a lét nem képződik. Ha nincs lét, akkor nincs születés. Ha nincs születés, akkor a testi és a tudati szenvedés sem keletkezik. Így az öt ok nem halmozódik fel, ezért később a következmény sem születik meg. Ez a megszabadulás. Ekként feladod az örökkévalóság és az elenyészés végletét és más téves nézeteket.

Még két versszak van hátra:

*A nagyon apró dolgokat,
Aki elenyészőnek gondolja,
Bizony nem bölcs az,
S nem érti a függően keletkezés értelmét. (6)*

*Aki egy kevésbé sem látja ezt világosan,
Az nélkülöz bármiféle megalapozottságot.
Aki a valóságban a valóságot nézi,
És meglátja a valóságot, az megszabadul. (7)*

A függően keletkezés lényegének kifejtése, a Magasztos Nāgārjuna mester alkotása.

IRODALOM

- Bod-rgya tshig-mdzod chen-mo*. Peking: Mi-rigs dpe skrun khang, 1985.
- Csoma de Kőrös, A. (1984): *Tibetan Studies*. In: *Collected Works of Alexander Csoma de Kőrös*. Edited by J. Terjék. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kalupahana D. (1975): *Causality: The Central Philosophy of Buddhism*. Honolulu: University Press of Hawaii, pp. 1–54.
- Dragonetti, C. (1978): The *Pratītyasamutpādahṛdayakārikā* and the *Pratītyasamutpādahṛdaya vyākhyāna* of Śuddhamati. In: *WZKS* Vol. 22, pp. 87–93.
- Gokhale, V. (1955): *Der Sanskrit Text von Nāgārjuna's Pratītyasamutpādahṛdayakārikā*. (Bonner Orientalische Studien 3.) Bonn, pp. 101-106.
- Hopkins, J. (1983, 1996): *Meditation on Emptiness*. London: Wisdom Publications.
- La Vallée Poussin, Louis de (1913): *Théorie des douze causes, recueil de travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres*. 40ème fascicule. Londres: Luzac & Co., Gand, librairie scientifique E. Van Goethem.
- Lindtner, Chr. (1982a): *Adversaria Buddhica*. In: *WZKS* Vol. 26, pp. 167–172.
- Lindtner, Chr. (1982b): *Nāgārjunas Filosofiske Værker*. København: Akademisk Forlag.
- Murti, T. R. V. (1960): *The Central Philosophy of Buddhism*. London: George Allen and Unwin.
- Nyanatiloka Mahathera (1969): *The Significance of Dependent Origination in Theravada Buddhism*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Sastri, N. Aiyaswami (1940): Nāgārjuna on the Buddhist Theory of Causation. In: *Prof. K. V. Rangaswami Aiyangar Commemoration Volume*. Madras: G. S. Press, pp. 485–491.
- Stcherbatsky, Th. (1965): *The Conception of Buddhist Nirvana*. The Hague: Mouton.
- Stcherbatsky, Th. (1974): *The Central Conception of Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Suzuki = Suzuki, D. T. (ed.) (1962): *The Tibetan Tripitaka, Peking Edition. Catalogue and Index*. Tokyo: Suzuki Research Foundation.
- Terjék J. (1976): *Collection of Tibetan MSS and Xylographs of Alexander Csoma de Kőrös*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
- Tsong-kha-pa (1985): *Byang-chub lam-rim*. Xining
- Vekerdi J. (1989): *Buddha beszédei*. Budapest: Helikon.
- Williams, P. (1989): *Mahayana Buddhism*. London–New York: Routledge.
- Zahler, L. (ed. and annot.) (1983): *Meditative States in Tibetan Buddhism. The Concentration and Formless Absorptions*. London: Wisdom Publications.